
שינוי חברתי ביחסי ילדים יהודים וערבים בקונכיית הספורט¹

בהאא זעבי

תקציר

תאוריית המגע החברתי מניחה שמגע חברתי קרוב וממושך מתוך שיתוף פעולה על בסיס שווה ותומך יכול להפחית תפיסות שליליות כלפי האחר (Allport, 1954). מחקרים הבודקים השפעת ההשתתפות במפגשים דו-לאומיים של יהודים וערבים הראו השפעה חיובית זמנית, שנעלמה לאחר תקופה קצרה (למשל: ביטון, 2002; בר-נתן, 2005; מסלוב, 2003; לוסיטיג, 2003; רוזן, 2006). מחקר זה, מהמחקרים הראשונים והבודדים שבחנו שינוי חברתי בתוך קבוצות ספורט מעורבות לאורך זמן, בא לבדוק את השפעת המגע החברתי בין ילדים יהודים וערבים המשחקים במועדוני כדורגל דו-לאומיים על שינוי תפיסת "הצד השני" אצלם בהשוואה לילדים יהודים וערבים המשחקים במועדוני כדורגל חד-לאומיים, כפונקצייה של משך ההשתתפות בפעילות במועדון. הממצאים מעידים על שינוי חיובי משמעותי בשלושת המדדים שנמדדו במחקר: (א) רגשות שליליים כלפי הצד השני; (ב) ידידות וקרבה חברתית עם הצד השני; (ג) סטראוטיפים שליליים כלפי הצד השני. לעומת זאת בקרב משתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים נמצא כי לאורך זמן לא חלו שינויים כלל, או שהשינויים שחלו היו כה מזעריים עד שלמעשה היו זניחים. עוד נמצא כי השינוי העיקרי בתפיסותיהם של המשתתפים התרחש בשנה הראשונה לפעילותם המשותפת.

תאריכים: מגע חברתי, דו-לאומי, חד-לאומי, רגשות, ידידות וקרבה חברתית, סטראוטיפים.

בשנים הראשונות לקום המדינה הייתה השתתפותם של הספורטאים הערבים בספורט הישראלי נדירה. רק ב-1959 פתחה ההסתדרות את שעריה בפני האזרחים הערבים, ועשרות סניפים של "הפועל" החלו לקום ביישובים הערביים. ב-1964 כבר שיחקו בשורות ההתאחדות קבוצות ערביות כמו "הפועל נצרת", "כפר כנא", "טירה" ועוד, ואף שניכר עידוד פעילות ספורטיבית במסגרות המוסדיות המקובלות – עדיין נמנעה פעילות ספורט ערבית עצמאית. מחד, הקבוצות הערביות שקמו והצטרפו להתאחדות הציגו את ניסיונותיו של מיעוט לאומי לקנות עמדה בתוך מוסדות המדינה, ומאידך ביטאו את ההכרה בממסד ואת שיתוף הפעולה עמו בזמן שבו קבע הממסד את אורחות חייהם של האזרחים הערבים. כעשור וחצי הייתה "הפועל בני נצרת" הקבוצה הערבית הדומיננטית ושימשה מקור לגאווה לאומית ערבית אחרי עלייתה לליגה השנייה ב-1964.

עם השתלבותן של קבוצות ערביות בליגות הישראליות התפתחה תופעה חדשה של הצטרפות שחקנים ערבים לקבוצות יהודיות ואף הצטיינו במדיהן. בשלהי שנות החמישים הופיע בשורותיה של "הפועל חיפה" השחקן הערבי בולוס בולוס, ואילו בשנות השישים

כיכבו חסן בסתוני ב"מכבי חיפה" ועלי עותמאן בשורות "הפועל ירושלים". נוכחותם של שחקנים אלה הביאה אוהדים ערבים רבים שהזדהו אתם (שורק, 2006). בשנות השבעים הפך הכדורגל לאחד מנתיבי ההשתלבות והאינטגרציה של הערבים בישראל, והתהליך ההדרגתי של התערות קבוצות ערביות בליגות הכדורגל נמשך. ריפעת טורק, כדורגלן ערבי, ייצג את ישראל במשחקים האולימפיים במונטריאול בזירה הבין-לאומית, הישג שדחף מועדונים בכירים למהר ולאתר כישורנות צעירים שצמחו ביישובים הערביים או ביישובים יהודיים דומים. ארמלי וטורק, ששיחקו בנבחרת ישראל, וכוכבים ערבים אחרים, ששיחקו בקבוצות הצמרת בליגה הבכירה בישראל, הפכו למקור להזדהות וסימנו נתיב ניעות אפשרי ואמצעי להתקדמות האזרחים הערבים במדינת ישראל בשנות התשעים הסתמנה עלייה תלולה במספר הכולל של הקבוצות הערביות בליגות הישראליות. בעונת המשחקים 1996/1997 הופיעה לראשונה קבוצה ערבית בליגה הבכירה, "הפועל טיבה", אולם כעבור שנה אחת בלבד נשרה לליגה השנייה (בן פורת, 2000). רק לאחר שש שנים, בשנת 2003, התחדשה נוכחותן של קבוצות ערביות בליגה הבכירה עם עלייתן של "אחי נצרת" ו"איחוד בני סח'נין" לליגת-העל. עוד ועוד קבוצות ערביות העפילו בשנות התשעים לליגות הביניים, והמגע הבין-קבוצתי בזירת הכדורגל התחזק בתקופה זו. שורק (Sorek, 2003) טען כי בעשור וחצי האחרונים חלה עלייה ניכרת בשיעור השחקנים היהודים שמשחקים בקבוצות ערביות, תופעה שהחלה כבר באמצע שנות השישים כאשר כדורגלן יהודי ידוע מהליגה הבכירה בישראל, יצחק זלצר, עבר לשחק בקבוצה הערבית "הפועל כפר קאסם" (בהלול, 2003).

שנות התשעים אופיינו בהגברת המגע הבין-קבוצתי בין יהודים לערבים באמצעות מפגשי קבוצות כדורגל חד-לאומיות והשתתפות של קומץ שחקנים, יהודים וערבים, בקבוצת האחר. ואולם מאז שנת 2000 חל שינוי ניכר באופי המגע בין כדורגלנים ואוהדים יהודים לעמיתיהם הערבים בזירת הכדורגל. לבד מאינטגרטיביות ושיתוף שחקנים מקבוצות המיעוט בקבוצות הרוב כמו מועדוני כדורגל משותפים שאופיינו בנוכחותם של שחקנים משני הצדדים – היהודי והערבי. מטרתם המרכזית של מועדונים אלה היא להכשיר כישורנות צעירים לעתיד. עליהם נוספו בשנים האחרונות תכניות רבות וצמחו ארגונים רבים שניצלו את הספורט בכלל ואת הכדורגל בפרט כאמצעי לשיכון מתחים וקונפליקטים. לדוגמה, ארגון כדורגל למען שלום (Soccer for peace), שמפגיש בין בני נוער יהודים וערבים ישראלים לפעילות כדורגל אינטנסיבית במחנות קיץ בשילוב דיאלוג ומרכז פרס לשלום אשר מפעיל בתי ספר תאומים לכדורגל בקרב בני נוער יהודים ופלסטינים (Griesbeck, Borkovic, & Axster, 2004). קצרה היריעה מלפרט את כל הארגונים המפעילים תכניות דומות, אבל מעל כולם ניצבים מועדוני הכדורגל הדו-לאומיים. פעילותם של אלה רחבה ומקיפה יותר הן בשל האינטנסיביות והתנאים המקדמים למגע ולשינוי חברתי והן, ובעיקר, שלא כמו התכניות שזכרו קודם ושלא כמו מפגשי חינוך לשלום ולדו-קיום, בשל היות מועדוני הכדורגל הדו-לאומיים זירה טבעית וייחודית המאפשרת מגע מתמשך בין יהודים לערבים (זעבי, 2007).

תאוריית המגע החברתי

תאוריית המגע נחשבת זה כבר לאחת מהתאוריות היעילות ביותר בתחום הפסיכולוגיה החברתית לצורך שיפור יחסים בין-קבוצתיים. הטיעון המרכזי שלה גורס, כי הדרך להפחתת מתחים בין קבוצות יריבות היא להביאן לידי מגע ישיר ובלתי אמצעי. מפגשים בין חברי קבוצות יריבות יכולים לחולל שני שינויים עיקריים: האחד, לשפר את התייחסותם של חברי הקבוצה האחת אל חברי הקבוצה השנייה הנוכחים עמם בקבוצת המגע, והשני להפחית את היחס השלילי של בני הקבוצה האחת אל כלל בני הקבוצה השנייה כקולקטיב (Allport, 1954). כדי שהתאוריה תמומש צריכים להתקיים ארבעה תנאים: סטטוס שווה, מטרה משותפת ושיתוף פעולה בין-קבוצתי, פעילות ממושכת וקרובה ותמיכה ממסדית. לארבעת התנאים הללו הוסיף פטיגרו (Pettigrew, 1998) תנאי של יחסי ידידות וקרבה חברתית בין המשתתפים. להלן תובא סקירת התנאים הקיימים במועדוני כדורגל דו-לאומיים. ראוי לציין כי המחקר התמקד בעיקר בתנאי של משך ההשתתפות במועדונים אלה.

מגע חברתי בין בני נוער יהודים וערבים באמצעות מועדוני כדורגל דו-לאומיים

גורם המשיכה להשתתפות במועדוני כדורגל דו-לאומיים

זירת הכדורגל בישראל משמשת מודל אידאלי לשוויון בין יהודים לערבים, והיא אחת הזירות במדינה אשר השוויון בה מנוצל כדי להסיח את הדעת מן הקיפוח והאפליה השוררים במרבית תחומי החיים האחרים (שורק, 2006). חרף השנאה של המשתתפים הערבים ליהודים הם מוכנים לשחק במחיצת משתתפים יהודים, כי הם רואים בכך נתיב להתקדמות ולשוויון. אהבתו של המיעוט הערבי למשחק הכדורגל מושכת אותם כקהל, כהורים וכשחקנים לשתף פעולה ככל הנדרש כדי לממש את הפוטנציאל הטמון במיעוט הערבי בזירה ייחודית זו, שאין דומה לה בכל תחום אחר במדינת ישראל.

בני נוער יהודים וערבים שמגיעים לראשונה לשחק יחדיו בקבוצה משותפת עושים זאת בשל אהבתם למשחק, שהיא בפשטות הרציונל לפעילות אצלם, לצד הפורקן, החוויה החברתית, השחרור מלחץ וההנאה ממסגרת של פעילות גופנית (אלימלך, 2002), ולאז דווקא כאוהבי יהודים וערבים וכשוחרי שלום. יתר על כן, הם מגיעים בשל שאיפתם להיות כדורגלנים מקצועניים ומובילים בכדורגל הישראלי (זעבי, 2007). בדרך כלל הם מגיעים עם דעות קדומות, סטראוטיפים ורגשות שליליים (תפיסות) כלפי קבוצות החוץ, וחשים עוינות, איבה וחרדה רבה כלפיהן (סמוחה, 2004). ממחקרו של רוזן (2006), שבדק את השפעת תכניות החינוך לשלום על עמדות ועל אמונות מרכזיות ושוליות הנוגעות לקונפליקט הישראלי-פלסטיני, עולה כי בני הנוער הערבים מתארים את היהודים כפחדנים, אלימים ומלוכלכים, וטוענים שאי אפשר לסמוך עליהם. מנגד, בני נוער יהודים מתארים את הערבים כטיפשים, מלוכלכים, חסרי השכלה, פרימיטיביים, אנשים שאי אפשר לסמוך עליהם, אלימים

וערמומיים. זאת ועוד, בני נוער ערבים מעוניינים בקרבה ליהודים יותר משבני נוער יהודים מעוניינים בקרבה לערבים בישראל. נמצא גם שבני נוער יהודים פוחדים מהערבים ושונאים אותם יותר משבני נוער ערבים חשים כך כלפי היהודים.

סטטוס שווה

מועדוני כדורגל דו-לאומיים ממוקמים בדרך כלל במקום ניטרלי, ומגיעים אליהם בני נוער יהודים וערבים מערים, מיישובים ומכפרים קרובים. מודי (Moody, 2001) סבר שהמגע הבין-קבוצתי יעיל יותר בהפחתת האיבה והעוינות הבין-קבוצתית כאשר שתי הקבוצות נכנסות לסיטואציית המגע במעמד שווה. ואכן, המגע והמפגש מתקיימים במקום שאינו שייך ליישובים או לכפרים של המשתתפים, והניתוק יוצר סטטוס שווה לקבוצות המשתתפות. אמיר (Amir, 1976) אחז בדעה כי כדי שמגע בין-קבוצתי יהיה יעיל בהפחתת העוינות והאיבה, מספר המשתתפים משתי הקבוצות צריך להיות כמעט שווה. מתברר כי במועדוני כדורגל דו-לאומיים משתתפים ערבים ויהודים במספר כמעט זהה. השחקנים משני הלאומים מדברים בחופשיות את שפתם, וכאשר הם נזקקים להסבר מקצועי אנשים משני הלאומים מסבירים להם, בין שאלה מאמנים, מנהלים או הורים. משחק הכדורגל בפני עצמו מושתת על הישגיות, מציע לכולם הזדמנויות שוות לשחק בהרכב הראשון של הקבוצה ללא קשר ללאום או לדת שלהם, ובכך יוצר כלי לשיתוף פעולה תוך התמוססות הגבולות בין הקבוצות האתניות והדתיות. הכדורגל הוא גורם משווה משום שהוא מתעלם ממאפייניהם האתניים, הלאומיים והדתיים של השחקנים שגויסו, ובוחן רק את יכולתם המוכחת על המגרש (Answorth, 1971).

לכללי המועדון חשיבות רבה במגע הבין-קבוצתי בין בני נוער יהודים לערבים, והם קובעים לשתי הקבוצות כיצד עליהן להתנהג. חובת השחקנים משתי הקבוצות לציית להם הופכת אותם לדומים ולשווים. מי שאינו מצייט לכללי המועדון האחידיים בשתי הקבוצות מסולק מהמועדון ללא קשר ללאום שלו או לדתו. מכאן שכללים, חוקים ומשמעת הם מתווך חשוב בהפחתת העוינות והאיבה הבין-קבוצתית (זעבי, 2007). נוסף על הסטטוס השווה בקרב בני הנוער היהודי והערבי, שבאים לשחק במועדון כדורגל דו-לאומי, קיימות במועדוני כדורגל דו-לאומיים גם מטרות משותפות.

מטרות משותפות

שחקנים יהודים וערבים מתאמנים יחד ומשחקים יחד כדי להשיג ניצחונות משותפים במשחקי סוף-השבוע במסגרת הליגה הישראלית לילדים ונערים. שריף ועמיתיו (Sherif, Harvey, White, Hood, & Sherif, 1961) ראו בשיתוף פעולה ובתלות הדדית גורמים ישירים לשינויים בגישה ובהתנהגות. כלומר, שיתוף פעולה חיובי יוצר גישה חיובית יותר כלפי החברים בקבוצה השנייה. השגת הצלחה משותפת עשויה להתקשר לחברים מקבוצת החוץ ולהגביר את המשיכה אליה (Lott & Lott, 1965). מטרות משותפות ואיום חיצוני, דהיינו פחד מהפסד, יוצרים הרמוניה, לכידות ואחדות קבוצתית פנימית. לנזיטא (Lanzetta, 1955) טען שחברי קבוצה הנמצאים במצוקה בשל הפחד מהפסד וחולקים מטרות משותפות יוצרים קשרי ידידות רבים יותר, נוטים יותר לשתף פעולה, מתווכחים פחות ותחרותיים פחות בינם לבין עצמם.

גם חוקרים אחרים שבחנו את מערכת היחסים בקבוצות אתלטיקה דיווחו על ממצאים דומים (כמו: Chu & Griffery, 1985). המאמץ המשותף לנצח והצורך לשתף פעולה בתוך הקבוצה כדי להשיג את המטרה השפיעו על יחסי החברות והחיבה בין חברי הקבוצה ואף דחקו את הדעה הקדומה של משתתפי הקבוצה אלה על אלה. מחקר שנעשה בהשתתפות 2,400 סטודנטים מ-71 בתי ספר תיכוניים בארצות הברית העלה ממצאים חיוביים. תלמידים בני מוצא שונה אלה מאלה, ששיחקו בקבוצה משותפת, דיווחו על חברויות עם חברים מקבוצת החוץ והביעו עמדות חיוביות כלפי קבוצת החוץ (Slavin & Madden, 1979). זאת ועוד, גרין ועמיתיו (Green, Adams, & Turner, 1988), שבחנו 3,200 תלמידים מחטיבות הביניים של פלורידה והשוו בין קבוצות משותפות לקבוצות נפרדות, מצאו במחקרם כי ספורטאים שהשתתפו בקבוצות משותפות היו בעלי עמדות חיוביות יותר כלפי קבוצת החוץ מספורטאים בקבוצות נפרדות. מחקרים אחרים מצאו שיחסם של ספורטאים בקבוצות משותפות בענפי ספורט קבוצתיים כלפי קבוצת החוץ חיובי מזה של ספורטאים המשתתפים בקבוצות נפרדות או קבוצות משותפות אך בענפי ספורט אישיים (Brown, Brown, Jackson, Sellers, & Manuel, 2003; Jackson, Keiper, Brown, Brown, & Manuel, 2002; Johnson & Johnson, 2000). קיום מטרות משותפות מחייב שיתוף פעולה הדוק לשם השגתן תוך תלות הדדית. שיתוף הפעולה מחויב בעיקר משום המבנה התפקודי המשותף על תפקידים במגרש: שוער, הגנה, קישור והתקפה, ומשום שמשחקים אחד-עשר שחקנים בקבוצה ושבעה אחרים נכנסים כמחליפים.

תמיכה ממשדית

מועדוני כדורגל דו-לאומיים זוכים לתמיכה ממשדית מן ההתאחדות לכדורגל בישראל, שפועלת לפי חוקים ונהלים ברורים. הם מקבלים תשלום כספי שנתי מארגון "הפועל" או "מכבי", ואילו יתרת עלות ההפעלה היא על חשבונם האישי של הורי המשתתפים. חלק ממועדונים אלה מקבלים תרומות מתורמים פרטיים או מעמותות וקרנות לעידוד שותפות יהודית-ערבית. תמיכה בולטת במועדונים אלה מגיעה מכיוונם של ההורים, שמלווים את ילדיהם לאימונים ולמשחקים בשבתות. הורים יהודים וערבים נפגשים מדי שבת ביציע אחד למטרה משותפת אחת: לעודד את בניהם בקבוצה יהודית-ערבית כדי להשיג תוצאות חיוביות, להתקדם ולהגיע למעמד של קבוצה בעלת שם בענף הכדורגל. לחץ חברתי להפרדה בין-קבוצתית שכיח בדרך כלל בסביבות המצויות בקונפליקט, וסביר להניח אפוא שמשתתפים יהודים וערבים החוזרים לסביבתם פוגשים סביבה עוינת שלוחצת עליהם להפסיק מגע בין-קבוצתי זה. ברם הודות לתמיכת ההורים הם מתמודדים עם הקשיים הסביבתיים, וגם אם משתתף מסוים נחשף ללחץ חברתי מצד חבריו בבית הספר או מכל גורם שהוא, תמיכת ההורים היא המכריעה בסופו של דבר.

פעילות ממושכת ואינטנסיבית

קוק (Cook, 1985) גרס שפוטנציאל גבוה להיכרות ומפגשים ממושכים הם אמצעים יעילים להכרת אנשים חדשים ולקבלת מידע מהימן על קבוצת החוץ. מידע כזה עשוי להפריך סטראוטיפים שליליים ולהגביר את תפיסת הדמיון הבין-קבוצתית. תנאי זה ייחודי לזירת

הכדורגל, שכן היא מאפשרת מגע חברתי ממושך בין יהודים לערבים במדינת ישראל. מגע זה אינו נפסק כיוון שרוב המשתתפים עולים עם הגיל מקבוצה לקבוצה: הם מבליים בממוצע שבע או שמונה שנים יחד – מקבוצת טרום א ועד לקבוצת הנוער – אם הם ממשיכים לשחק באותו מועדון. פעילות ממושכת ואינטנסיבית מאפשרת למידה על האחר. פטיגרו (Pettigrew, 1998) סבור, כי למידה על אודות אחרים כחלק מקיום מגע בין-קבוצתי חיונית לשיפור יחסים בין-קבוצתיים. העלאת רמת הידע שיש לאנשים עשויה לפורר קמעא את הדעה הקדומה בשלוש דרכים לפחות: ראשית, אנשים עשויים לתפוס אחרים בדרך אנושית ואישית יותר. אינפורמציה רבה יותר על אחרים מעניקה להם הזדמנות לכוון קשרים חדשים שאינם מושתתים על סטראוטיפים. זאת ועוד, מגע כזה יכול אף לערער את הסטראוטיפים הישנים (Kawakami, Dovidio, Moll, Hermsen, & Russin, 2000). שנית, ידע רב יותר על אחרים עשוי להקטין את חוסר הביטחון באשר לדרך שבה יש להיכנס לאינטראקציות עמם, ועשוי להקטין את הסבירות של הימנעות מרכישת חברים בקבוצות אחרות ולצמצם את חוסר הנוחות באינטראקציות שכן מתרחשות (Crosby, Bromley, & Saxe, 1980); Gaertner & Dovidio, 1986). שלישית, הגברת ההבנה הבין-תרבותית במונחים של היכרות עם רקע היסטורי או העלאת הרגישות התרבותית עשויות להפחית את הדעות הקדומות על ידי הגברת יכולת הזיהוי של מקרים שגובלים בחוסר צדק. לכן למידה של אינפורמציה חדשה היא מרכיב קריטי במגע בין-קבוצתי, והיא תורמת לשיפור היחסים הבין-קבוצתיים (Stephan & Stephan, 2001).

ידידות וקרבה חברתית

פטיגרו (Pettigrew, 1998) הוסיף לתאוריית המגע תנאי חשוב של ידידות וקרבה חברתית העולה מן התנאי של השתתפות ממושכת ארוכת טווח. במחקרים שונים נמצא שחברויות עם חברים מקבוצת החוץ מקדמות עמדות חיוביות כלפי קבוצת החוץ בכלל (Pettigrew & Troop, 2000; Wright, Aron, McLaughlin-Volpe, & Ropp, 1997) ומפחיתות חרדה בין-קבוצתית (Hewstone, 2003; Pettigrew & Troop, 2000). זה תנאי קלאסי שמתקיים במועדוני כדורגל דו-לאומיים, שבהם נפגשים השחקנים היהודים והערבים שלושה מפגשים שבועיים (אימונים), ומפגש נוסף וחשוב בכל שבת (משחק ליגה בסוף השבוע). כל השבוע הם מתאמנים כדי להיראות טוב על המגרש, להפגין יכולת גבוהה ולהשיג תוצאה חיובית. האימונים מתקיימים במשך השבוע: כל אימון נמשך 80–90 דקות, ויש להוסיף התארגנות של חצי שעה לפני האימון ולאחריו. במשחקי השבת משחקים הילדים שבוע אחד במגרש הביתי ושבוע לאחר מכן מתארחים אצל אחת הקבוצות שמשחקת אתם באותה ליגה, מה שמצריך נסיעה משותפת. המפגש ביום שבת חשוב מאוד: הוא המפגש הארוך ביותר והמרגש ביותר בשל ההשתתפות הרחבה יותר של ההורים, המאמנים והשחקנים. עוד מפגשים חברתיים מתקיימים במסגרת הפעילות החברתית של מועדונים אלה, כגון ארוחות משותפות, ביקורי בית, טיולים משותפים, היכרות עם התרבות של האחר, כולל ביקור במסגד או בבית כנסת, ומסיבות סיום משותפות. הפוטנציאל להיכרות, ליצירת יחסי ידידות וקרבה חברתית במועדוני כדורגל דו-לאומיים הוא גדול.

חרדה בין-קבוצתית נמוכה

לגורמים הרגשיים השפעה רבה על המגע הבין-קבוצתי. פטיגרו וטרופ (Pettigrew & Troop, 2000) העריכו כי 20%–25% מהשפעת המגע על ערעור סטראוטיפים, דעות קדומות ועוינות מוסברים בצמצומה של החרדה הבין-קבוצתית. חרדה בין-קבוצתית נובעת מציפייה לתוצאות שליליות במהלך המגע, כמו מבוכה, דחייה, אפליה או אי-הבנה (Stephan & Stephan, 1985), ועשויה לנבוע גם מאיום בין-קבוצתי (Stephan & Stephan, 2000). מגע בין-קבוצתי בכמות ובאיכות טובות, כפי שקיים במועדוני כדורגל דו-לאומיים (מעורבים), מתקשר לרמות נמוכות יותר של חרדה בין-קבוצתית, ונודעת לו השלכות חיוביות על יחסים בין-קבוצתיים (ראה למשל: Islam & Hewstone, 1993).

זהות משותפת

משתתפים יהודים וערבים מגיעים למועדון דו-לאומי משני לאומים שונים ומדת שונה, אך בכל זאת חוברים יחד בזהות של מועדון משותף. הם מתנהגים כהרגלם ושומרים על זהותם הלאומית, אך בהגיעם למגרש הזהות היחידה המוצאת ביטוי היא זהות הקבוצה המשותפת בתלבושת ספורט אחידה. דעות קדומות, קונפליקטים, עוינות, סטראוטיפים ורגשות שליליים מתגמדים בפני הגורמים שהופכים את ייצוגן של חברות אצל משתתפים משתי הקבוצות לקבוצה אחת ומאוחדת ומשותפת יותר. גישה זו נקראת גישת הקטגוריזציה מחדש (Recategorization) או מודל הזהות הקבוצתית המשותפת (Common Ingroup Identity Model) (Gaertner & Dovidio, 2000; Gaertner, Dovidio, Anastasio, Bachman, & Rust, 1993). בעזרת זהות קבוצתית משותפת מכוונים מחדש התהליכים הקוגניטיביים והמניעים, שבדרך כלל יוצרים אצל אדם העדפה לקבוצה משלו, לטובת הקבוצה המשותפת, וכוללים חברים מקבוצת הצד השני. אינטראקציות משתפות פעולה בין קבוצות מגבירות את ההערכה החיובית כלפי חברים בקבוצה השנייה, לפחות בחלקה, משום ששיתוף פעולה הופך את הייצוג של האנשים מ"אנחנו" לעומת "הם" אל "כולנו" (Gaertner & Dovidio, 2000). חוקרים אלה גרסו כי פיתוח זהות קבוצתית משותפת אינו דורש מהקבוצות בהכרח לנטוש את הזהות המקורית שלהן לחלוטין, ושהיתרונות של זהות קבוצתית משותפת הם בני השגה גם כאשר המשתתפים שומרים על "זהות כפולה", כשתי הזהויות הקבוצתיות שלהם ברורות ומובחנות (Gaertner & Dovidio, 2000). בדרך כלל רוב חברי הקבוצה מעדיפים ייצוג קבוצתי משותף (הטמעה), אך חברים בקבוצות מיעוט מעדיפים אוריינטציה שמשקפת הבדלים והבחנות בתוך הקבוצה (Van Oudenhoven, Prins, & Buunk, 1998). מגע בין-קבוצתי קיבל תיווך חזק יותר על ידי זהות קבוצתית משותפת בקרב תלמידים לבנים בארצות הברית, ולעומת זאת זהות כפולה הייתה הגורם המתווך החשוב ביותר אצל סטודנטים ממיעוטים אתניים.

מגע חברתי בין בני נוער יהודים וערבים באמצעות מועדוני כדורגל חד-לאומיים

מועדוני כדורגל חד-לאומיים של בני נוער יהודים וערבים נפגשים בתדירות נמוכה יחסית בשל מיעוט מועדוני כדורגל ערביים. מגע בין-קבוצתי בין שתי קבוצות חד-לאומיות המשחקות כדורגל בליגה של ההתאחדות לכדורגל הוא שטחי כיוון שקבוצה חד-לאומית אחת יכולה לפגוש קבוצות חד-לאומיות מקבוצת החוץ רק עשר פעמים לכל היותר בעונת משחקים אחת. אלפורט (Allport, 1979) גרס, שמגע שטחי בין שתי קבוצות השרויות בקונפליקט יחזק למעשה את הסטראוטיפים באחת משתי דרכים: כאשר לא יצליח לספק אינפורמציה חדשה בנוגע לכל קבוצה או באמצעות נבואה שמגשימה את עצמה, ולפיה הימנעות זהירה מאינטימיות מפורשת אצל בני שתי הקבוצות כחוסר אמון או כחוסר חיבה שמאששות חשדות ראשוניים. הוא אף סבר כי "המגע המקרי השאיר את הדברים במקום גרוע יותר מאשר בהתחלה" (עמ' 264).

תחרות ספורטיבית בין שתי קבוצות השרויות בקונפליקט לאומי שונה משיתוף פעולה במועדון כדורגל דו-לאומי. שריף ועמיתיו (Sherif et al., 1961) מצאו, שכאשר קיימת תחרות הדדית (שלילית), מגע בין-קבוצתי יוצר גישות שליליות יותר. לטענתם, כאשר קבוצות תלויות הדדית בצורה תחרותית, פעולות שמובילות לתוצאות חיוביות בקבוצה אחת יהיו בעלות השלכות שליליות אצל השנייה, ולכן כדי להשיג תוצאות טובות לעצמם, פעולותיהם של חברים בכל אחת מהקבוצות נתפסות גם כמכוונות לפגוע במטרות של הקבוצה השנייה. יחסים תחרותיים של מנצח-מפסיד בין קבוצות עלולים אפוא להוביל לתוקפנות, לדימויים שליליים הדדיים, לסטראוטיפים שליליים כלפי חברים בקבוצת החוץ וללכידות וגאווה קבוצתית גבוהה בקבוצת הפנים (Wildscut, Pinter, Vevea, Insko, & Schopler, 2003). ליבר (Lever, 1983) סברה, שכדורגל בין קבוצות חד-לאומיות השרויות בקונפליקט הוא המשך המלחמה, אך באמצעים אחרים, ומאבק לשם המאבק. מקלנסה (MacClancy, 1996b) הוסיף שכדורגל הוא אמצעי לבניית זהויות ולשימורן, בהעניקו תחושת היבדלות. ברומברגר (Bromberger, 1955) גרס, שכדורגל מספק תמיכה לאישור הזהות הקולקטיבית ולאנטגוניזם מקומי, אזורי ולאומי. בספרד למשל הכדורגל הוא אמצעי ללאומנות בקרב הלאומים ההיסטוריים, כמו קטלוניה והמחוז הבסקי (MacClancy, 1996a). אפשר למצוא דוגמאות דומות בקרב קבוצות מיעוט, כמו Alwihadat הנתפסת כסמל ללאומיות הפלסטינית בירדן (Tuasted, 1997); "הפועל טייבה" הנתפסת כמייצגת את האוכלוסייה הערבית של ישראל (Carmeli & Bar, 1999) ובדומה לה "הפועל בני סכנין" היום (שורק, 2006), ו"סלטיק" המייצגת את המיעוט הפרוטסטנטי בסקוטלנד, לעומת "ריינג'רס", המייצגת את הרוב הקתולי (Giulianotti, 1999).

משחק הכדורגל טומן בחובו היבטים פוליטיים, המעוררים שנאה וקנאות (בן פורת, 2000). יתר על כן, משחק הכדורגל מייצר אלימות רבה בגלל היריבות העזה ובשל המגע הפיזי הרב בין השחקנים. דוגמה סמלית לכך היא המלחמה הראשונה בעולם שנגרמה בגלל משחק

כדורגל בין שתי מדינות. סלבדור והונדורס נפגשו למשחק בין-לאומי במוקדמות מונדיאל מקסיקו ב-1970, ועם שריקת הסיום פרצה ביניהן מלחמה שנמשכה כמאה שעות, גבתה מחיר של עשרות הרוגים ופצועים והופסקה רק בהוראת מועצת הביטחון (והבי ושעיב, 2006). גורם נוסף שעלול להחריף את המגע הבין-קבוצתי הוא החרדה הבין-קבוצתית. החשש מפני הקבוצה האחרת עשוי לגרום לתגובות שליליות בקרב חברי הקבוצה ולחזק סטראוטיפים (Wilder, 1993), להפריע לתקשורת יעילה (Hyers & Swim, 1998) ולעורר חוסר אמון בין הקבוצות (Dovidio, Gaertner, Kawakami, & Hodson, 2002). כיוון שקבוצות חד-לאומיות משחקות בשיטת הבית-חוץ: הן מארחות את קבוצת החוץ למשחק בית ומתארחות אצלן למשחקי חוץ, הרי שבדרך כלל משחקי חוץ אצל קבוצת החוץ מתאפיינים ברמת חרדה בין-קבוצתית גבוהה, בחוסר נוחות ובפחד הנובעים בעיקר מהבלטת הקטגוריזציה, שמאששת את התפיסות בנוגע להבדלים בין הקבוצות (Hewstone & Brown, 1986). זאת ועוד, מגע שטחי משמש גורם נוסף בהגברת החרדה הבין-קבוצתית (Voci & Hewstone, 2003). הכדורגל עשוי להיות דיס-אינטגרטיבי ולעורר על ההגמוניה ועל הדומיננטיות של המדינה ולהציע סדר חלופי. משחק הכדורגל עשוי לשמש אמצעי מסייע לקונפליקט, למחאה חברתית ולשינוי שבסיסים יכול להיות אתני, לאומי ומעמדי (בן פורת, 2003), כפי שאפשר לראות במגרשי כדורגל בגלזגו, בברצלונה ובמוסקבה, שהם זירות מחאה קולניות למאבק אתני ולאומי.

להוציא מקרים בודדים, המחאה הפוליטית, האתנית והלאומית לא הגיעה לדשא וליציעים בישראל. אחת הדוגמאות החריגות הייתה התקרית עם בני נצרת ב-16 במרס 1964, כאשר עיתון "הבוקר" דיווח, שהקבוצה הייתה מעורבת בתקרית אלימה בין אוהדיה ושחקניה לבין אוהדי "הפועל מגדל העמק" ושחקניה. הדיה של התקרית נשמעו מעבר למגרש הכדורגל, ונשמעו קולות לשביתה כללית כמחאה על התקרית (שורק, 2006). עם עלייתה של הפועל טייבה לליגת העל ב-1997 היא התקבלה בנהמה מאיימת "מוות לערבים", ונרשמו כמה עימותים מכוערים בעלי אופי לאומני בין קהל ערבי לקהל יהודי. איש לא רצה בהעתקת הקונפליקט בין הערבים ליהודים אל שדה המשחק חוץ מגופים קיצוניים של יהודים או קבוצות של קהל יהודי בעלי נטייה קיצונית, כמו בית"ר ירושלים או בני יהודה (בן פורת, 2003). אותן נהמות של "מוות לערבים" קיבלו את פניה של קבוצת איחוד בני סכנין עם עלייתה לליגת-העל. אמנם קבוצה זו מתגאה בדחיקת אידאולוגיות של זהות לשוליים, אבל הזהות נדחפת במרץ למרכז המגרש עם קללות אוהדי סכנין כלפי יהודים (קסל וקלושנדלר, 2004). במקרים שנדמה היה כי התנגשויות בין שני מחנות יריבים, יהודים וערבים, עלולות להתפתח לקונפליקט אתני, עשו ראשי הקבוצות מאמץ רב להרגיע את מחנותיהם (בן פורת, 2003).

נראה אפוא כי לעומת מדינות השרויות בקונפליקט, שבהן משמש הכדורגל אמצעי מסייע לקונפליקט וביטוי מחאה על הסדר הקיים, במדינת ישראל הוא מכשיר לישראליות ולהרגעה ומשמש נתיב להשתלבות בחברה הישראלית – "אינטגרציה מובלעת" (שורק, 2006). לפיכך השפעות מגע בין-קבוצתי בתלות תחרותית במדינת ישראל שונות מאלה שנוצרות במדינות השרויות בקונפליקט במקומות אחרים בעולם.

לסיכום, במועדוני כדורגל דו-לאומיים קיימים תנאים שונים שמובילים לשינוי חיובי בקרב המשתתפים כמו למשל מגע אינטנסיבי ומתמשך בין המשתתפים, נטייה לזהות קבוצתית משותפת של המשתתפים משני הלאומים, משמעת וסדר בקבוצה, מעורבות הורים ותמיכתם, הצלחה קבוצתית, רמות נמוכות של חרדה בין-קבוצתית בקרב המשתתפים ומידע תרבותי על הצד השני בקרב המשתתפים (זעבי, 2007). מנגד, מגע בין מועדוני כדורגל יהודיים וערביים חד-לאומיים מאופיין בהשגת מטרות מנוגדות, מגע שטחי מאוד, תלות תחרותית, חרדה בין-קבוצתית גבוהה וזהות לאומית בולטת.

מטרת המחקר

מטרתו העיקרית של מחקר זה היא לבחון את ההשפעה של השתייכות למועדוני כדורגל דו-לאומיים על תפיסות המשתתפים כלפי הצד השני כפונקצייה של משך ההשתתפות במועדון, לעומת ההשפעה של ההשתייכות למועדוני כדורגל חד-לאומיים שמתאפיינים במגע חברתי שטחי ולא ממושך עם האחר.

השערות המחקר

השערה ראשונה: תפיסותיהם של נבדקים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים כלפי הצד השני יהיו חיוביות יותר כפונקצייה של משך ההשתתפות במועדון.
השערה שנייה: תפיסותיהם של נבדקים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים יישארו ללא שינוי או יחמירו כפונקצייה של משך ההשתתפות במועדון.

השיטה

מערך המחקר

מערך המחקר הוא ניסוי למחצה (Mixed Design) בקבוצת ניסוי (בני נוער יהודים וערבים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים) לעומת קבוצת ביקורת (בני נוער יהודים וערבים המשתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים). זהו מערך פקטורלי של 2 (יהודי-ישראלי / ערבי-ישראלי) X 2 (דו-לאומי / חד-לאומי) X 2 (משתתף חדש / משתתף ותיק) עם מדידות חוזרות, כדלהלן: מועד קדם (שלושה חודשים אחרי תחילת ההשתתפות בשנה הראשונה), מועד בתר (עם סיום שנת ההשתתפות הראשונה) ומועד בתר דחוי (ארבעה חודשים אחרי תחילת שנת ההשתתפות השנייה).

מהלך המחקר

השלב הראשון של המחקר היה ביצוע מחקר חלוץ לבחינת מהימנות השאלונים השונים הבודקים את תפיסותיהם של בני נוער יהודים וערבים. השאלונים חולקו על ידי המחבר לילדים בני 11–12, המשחקים בשני בתי ספר לכדורגל, אחד ערבי ואחד יהודי. ראוי לציין שנתוני מחקר זה לא נכללו בנתוני הניתוח עם נתוני המועדים השונים (קדם, בתר ובתר דחוי). שלב שני בדק אם נבדקים יהודים וערבים חדשים יהיו בעלי תפיסות הדדיות דומות במועד הקדם, ואם נבדקים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים וחד-לאומיים הם בני השוואה. התפיסות כללו: רגשות שליליים כלפי הצד השני; סטראוטיפים שליליים כלפי הצד

השני; ידידות וקרבה חברתית עם הצד השני. המחבר חילק את שאלוני התפיסות בשלבי ההתחלה של פעילות הכדורגל במועדוני כדורגל דו-לאומיים וחד-לאומיים חדשים (תחילת עונת הכדורגל 2005 – 2006). השאלונים חולקו למשתתפים חצי שעה לפני האימון בתיאום עם מאמני הקבוצות והוחזרו מיד לאחר שהמשתתפים מילאו אותם. בשלב השלישי חולקו שאלוני תפיסות (אותו שאלון שחולק במבחן הקדם) במבחן הבתר (בסוף עונת המשחקים 2005–2006) ובתר דחוי (ארבעה חודשים אחרי תחילת עונת המשחקים 2006–2007) על ידי המחבר. השלב השני והשלישי נועדו לבדוק את שתי שאלות המחקר.

משתתפים

המדגם כלל 112 ילדים ונערים יהודים וערבים מצפון הארץ, בני 10-12, ששיחקו במסגרת הליגה של ההתאחדות לכדורגל בישראל בעונות המשחקים 2005–2006 ו-2006–2007 והשתתפו בכל מועדי המחקר. כל המשתתפים הן במועדוני כדורגל דו-לאומיים והן במועדוני כדורגל חד-לאומיים היו משתתפים חדשים בקבוצות שלהם, כלומר זו הייתה השנה הראשונה להשתתפותם יחד בקבוצה מעורבת. לוח 1 מתאר את דפוסי השתתפותן של הקבוצות השונות כפונקצייה של זמן לאורך שלושת מועדי המחקר (קדם, בתר ובתר דחוי). קבוצת ניסוי: נבדקים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים. קבוצת ביקורת: נבדקים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים.

לוח 1:

התפלגות הנבדקים על פי לאום כפונקצייה של זמן

מועד	קדם ההתערבות		בתר		בתר דחוי	
	ניסוי	ביקורת	ניסוי	ביקורת	ניסוי	ביקורת
משתתפים חדשים	יהודי	ערבי	יהודי	ערבי	יהודי	ערבי
	51	25	56	48	43	21
השתתפו בכל המועדים	יהודי	ערבי	יהודי	ערבי	יהודי	ערבי
	31	17	36	28	36	28

משתני המחקר

משתני רקע: לאום (יהודי/ערבי), ותק בקבוצה, שם קבוצה, מספר חולצה, בית ספר. משתנים בלתי תלויים: (א) השתתפות במועדוני כדורגל דו-לאומיים לעומת השתתפות במועדוני כדורגל חד-לאומיים, (ב) משך ההשתתפות בקבוצה.

משתנים תלויים: תפיסות כלפי הצד השני שכוללות את המדדים האלה: רגשות שליליים כלפי הצד השני, ידידות וקרבה חברתית עם הצד השני וסטראוטיפים שליליים כלפי הצד השני.

כלי המחקר

כלי המחקר כללו ארבעה שאלונים: שאלון פרטי רקע, שאלון רגשות שליליים כלפי הצד השני, שאלון ידידות וקרבה חברתית עם הצד השני ושאלון סטראוטיפים שליליים כלפי הצד השני (לפירוט ראה זעבי, 2007). השאלונים היו בשפת האם של המשתתפים. שאלונים זהים הועברו במועד הקדם, בתר ובתר דחוי לנבדקים חדשים במועדוני כדורגל דו-לאומיים וחד-לאומיים.

עיבוד נתונים

תוכנת SPSS שימשה לעיבוד מרבית הנתונים. המבחן הסטטיסטי העיקרי שבוצע במחקר הנוכחי היה ניתוח שונות מדידות חוזרות רגיל (Repeated Measures), שבדק את השינוי שמתרחש בתפיסות המשתתפים בקבוצת הניסוי והביקורת כפונקצייה של משך ההשתתפות במועדונים.

ממצאים

ניתוח שונות עם מדידות חוזרות שנעשה מתייחס לשינויים ולהבדלים בתפיסות השונות בתוך כל קבוצה (דו-לאומי וחד-לאומי) ומציג השוואה של כל סוג של תפיסה בין מדידה ראשונה (קדם) למדידה שנייה (בתר), ולאחר מכן בין מדידה שנייה (בתר) למדידה שלישית (בתר דחוי). ניתוח זה מציג את השינוי בתפיסות כפונקצייה של משך השתתפותם של נבדקים יהודים וערבים חדשים במועדוני כדורגל דו-לאומיים וחד-לאומיים².

ההבדלים במדד רגשות שליליים כלפי הצד השני בין נבדקים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים וחד-לאומיים כפונקצייה של משך ההשתתפות

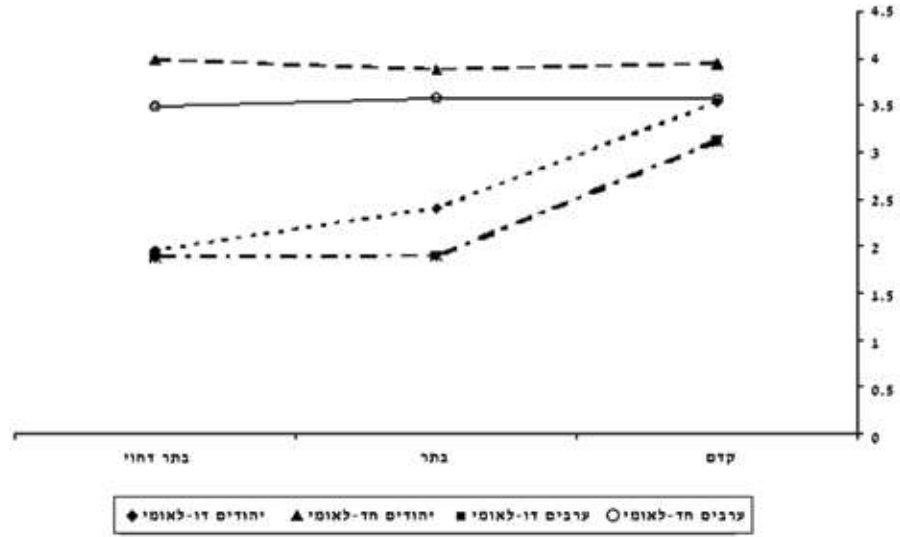
מלוח 2 עולה כי רגשותיהם השליליים של נבדקים חדשים, יהודים וערבים, המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים כלפי הצד השני משתפרים כפונקצייה של זמן, והשינוי העיקרי בקרב נבדקים ערבים חדשים מתרחש בעיקר בשנה הראשונה (קדם, בתר) $(F=96.5, p<0.05, ES=-3.8)$, ובשנה השנייה הם שומרים על השינוי החיובי שעברו ללא הבדל מובהק בין מועד בתר לבתר דחוי. לעומתם, בקרב נבדקים יהודים חדשים ארך השינוי החיובי זמן ממושך יותר, והיו הבדלים מובהקים בין מועד קדם לבתר $(F=276.7, p<0.05, ES=-2.6)$ ובין מועד בתר לבתר דחוי $(F=73.5, p<0.05, ES=-1.15)$.

בקרב נבדקים חדשים, יהודים וערבים, המשתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים לא נמצאו שינויים משמעותיים ברגשות שליליים כלפי הצד השני כפונקצייה של זמן, אף על פי שהתקבל הבדל מובהק בקרב נבדקים יהודים בין מועד בתר לבתר דחוי אך עם גודל אפקט נמוך.

לוח 2:
רגשות שליליים כלפי הצד השני

בטר דחוי בהשוואה לבטר		בטר בהשוואה לקדם		גודל מדגם	בטר דחוי	בטר	קדם	קבוצה	נבדקים
F (df)	ES	F (df)	ES	N	ממוצע (ס"ת)	ממוצע (ס"ת)	ממוצע (ס"ת)	דו-לאומי חד-לאומי	
73.5* (1)	-1.15	276.7* (1)	-2.6	31	1.95 (0.27)	2.4 (0.31)	3.53 (0.55)	דו-לאומי	נבדקים יהודים חדשים
4.8* (1)	0.29	0.74 (1)	-0.11	36	3.98 (0.31)	3.88 (0.37)	3.94 (0.65)	חד-לאומי	
0.02 (1)	-0.02	96.5* (1)	-3.8	17	1.88 (0.4)	1.89 (0.28)	3.129 (0.43)	דו-לאומי	נבדקים ערבים חדשים
1.74 (1)	-0.27	0.02 (1)	0.02	28	3.49 (0.27)	3.58 (0.39)	3.57 (0.59)	חד-לאומי	

איור 1 מראה בבירור את הירידה הניכרת ברגשות שליליים המתרחשת בקרב נבדקים יהודים וערבים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים בעיקר בשנה הראשונה בין מועד קדם לבטר. מנגד, האיור אינו מראה מגמה של שינוי ברגשות שליליים כלפי הצד השני בקרב נבדקים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים. איור 1 מראה עוד שנבדקים ערבים חיוביים יותר מנבדקים יהודים הדומים להם במדד זה במועדוני כדורגל דו-לאומיים וחד-לאומיים, ומגמת השינוי בקרב נבדקים ערבים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים מהירה מזו של נבדקים יהודים המשתתפים באותם מועדונים.

איור 1:
רגשות שליליים כלפי הצד השני

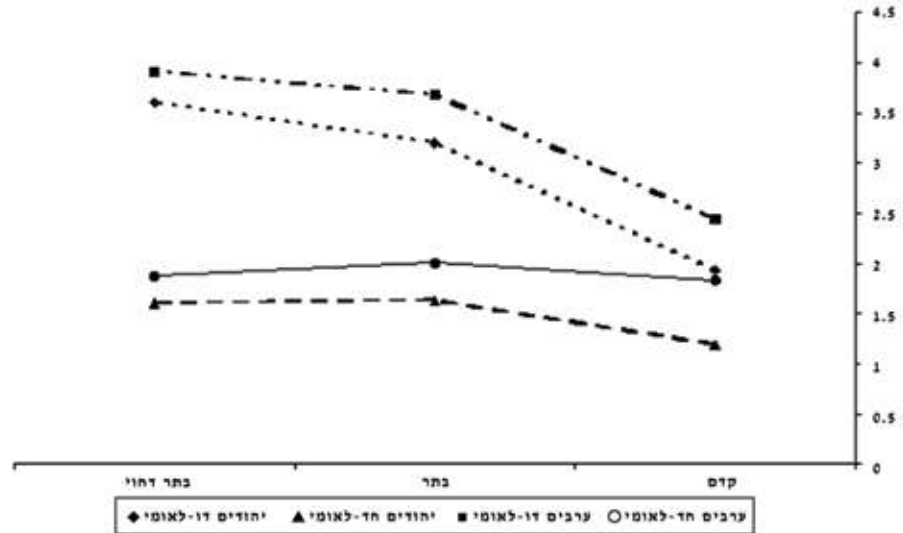
ההבדלים במודד ידידות וקרבה חברתית עם הצד השני בין נבדקים המשתתפים במועדוני כדורגל דז-לאומיים וחד-לאומיים כפונקציה של משך ההשתתפות לוח 3 מראה, שבקרב נבדקים חדשים, יהודים וערבים, המשתתפים במועדוני כדורגל דז-לאומיים יש מגמת עלייה בידידות ובקרבה חברתית עם הצד השני. השיפור המשמעותי מתרחש בשנה הראשונה להשתתפות בין מועד הקדם למועד הבתר וממשיך בשנה השנייה להשתתפות בין מועד בתר לבתר דחוי, אך בצורה מתונה יותר. בקרב נבדקים יהודים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים יש מגמת עלייה בידידות ובקרבה חברתית עם ערבים בשנה הראשונה להשתתפותם בין מועד קדם לבתר ($F=84.3, p<0.05, ES=1.39$). מנגד, לא נמצא שינוי ניכר בקרב נבדקים ערבים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים.

לוח 3:

ידידות וקרבה חברתית עם הצד השני

בתר דחוי בהשוואה לבתר		בתר בהשוואה לקדם		גודל מדגם	בתר דחוי	בתר	קדם	קבוצה	נבדקים
F (df)	ES	F (df)	ES	N	ממוצע (ס"ת)	ממוצע (ס"ת)	ממוצע (ס"ת)	דו-לאומי חד-לאומי	
29.4* (1)	0.84	451* (1)	2.5	31	3.6 (0.46)	3.2 (0.49)	1.93 (0.49)	דו-לאומי חד-לאומי	נבדקים יהודים
0.48 (1)	-0.09	84.3* (1)	1.3	36	1.6 (0.31)	1.63 (0.33)	1.19 (0.3)	חד-לאומי	
13* (1)	0.66	214.1* (1)	3.1	17	3.91 (0.41)	3.68 (0.28)	2.44 (0.5)	דו-לאומי	נבדקים ערבים
3.77* (1)	-0.39	2.08 (1)	0.2	28	1.87 (0.26)	2 (0.4)	1.83 (0.88)	חד-לאומי	

איור 2 מראה, ששינוי חיובי משמעותי התרחש בקרב נבדקים יהודים וערבים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים. השינוי המשמעותי התרחש בעיקר בשנה הראשונה בין מועד קדם לבתר, כאשר השינוי בין מועד בתר לבתר דחוי היה מתון יותר. מגמה דומה אפשר לראות בקרב נבדקים חדשים, יהודים וערבים, המשתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים, אך מתונים הרבה יותר יחסית לנבדקים במועדוני כדורגל דו-לאומיים. עוד אפשר לראות שנבדקים ערבים חיוביים בקרבם לצד השני יותר מנבדקים יהודים הדומים להם.

איור 2:

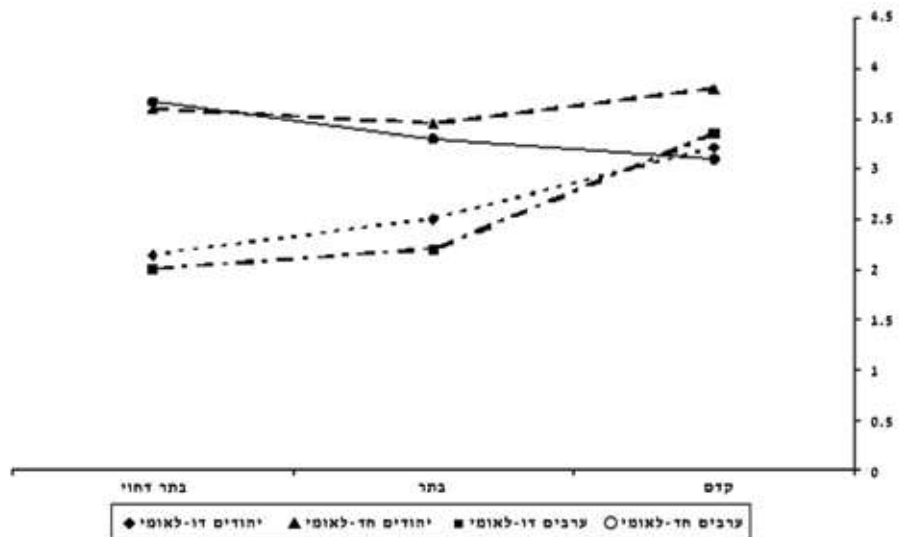
ידידות וקרבה חברתית עם הצד השני

ההבדלים במדד סטראוטיפים שליליים כלפי הצד השני בקרב נבדקים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים וחד-לאומיים כפונקצייה של משך ההשתתפות לוח 4 מראה ירידה משמעותית בסטראוטיפים שליליים של נבדקים חדשים, יהודים וערבים, המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים כפונקצייה של זמן. נמצאו הבדלים משמעותיים בעיקר בשנה הראשונה, בין מועד קדם לבתר בקרב נבדקים יהודים חדשים ($F=112.7, p<0.05, ES=-1.9$) ובקרב נבדקים ערבים חדשים ($F=65.6, p<0.05, ES=-1.5$), מנגד נמצאה ירידה בסטראוטיפים שליליים כלפי ערבים בקרב נבדקים יהודים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים, ועלייה בסטראוטיפים שליליים בקרב נבדקים ערבים המשתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים.

לוח 4:
סטראוטיפים שליליים כלפי הצד השני

בתר דחוי בהשוואה לבתר		בתר בהשוואה לקדם		גודל מדגם	בתר דחוי	בתר	קדם	קבוצה	נבדקים
F (df)	ES	F (df)	ES	N	ממוצע (ס"ת)	ממוצע (ס"ת)	ממוצע (ס"ת)	דו-לאומי חד-לאומי	
52* (1)	-0.871	65.6* (1)	-1.5	31	2.14 (0.38)	2.5 (0.44)	3.21 (0.49)	דו-לאומי חד-לאומי	נבדקים יהודים
8.17* (1)	0.37	21.7* (1)	-0.6	36	3.6 (0.36)	3.45 (0.44)	3.8 (0.67)	חד-לאומי	חדשים
12.1* (1)	-0.4	112.7* (1)	-1.9	17	2 (0.44)	2.2 (0.49)	3.35 (0.7)	דו-לאומי	נבדקים ערבים
16.6* (1)	0.82	5.3* (1)	0.27	28	3.67 (0.33)	3.3 (0.56)	3.1 (0.9)	חד-לאומי	חדשים

איור 3 מראה מגמת ירידה משמעותית בסטראוטיפים השליליים כלפי הצד השני כפונקצייה של זמן בקרב נבדקים יהודים וערבים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים. לעומת זאת איור 3 מראה עוד שחלה עלייה בסטראוטיפים השליליים בקרב נבדקים ערבים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים, וירידה בקרב נבדקים יהודים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים. האיור מראה עוד ממצא עקיב, שנבדקים ערבים חיוביים יותר מנבדקים יהודים במועדוני כדורגל דו-לאומיים.

איור 3:
סטראוטיפים שליליים כלפי הצד השני

סיכום הממצאים

מהמחקר עלו ארבעה ממצאים עיקריים:

1. חל שינוי חיובי עקיב בשלושת המדדים שנמדדו במחקר בקרב נבדקים יהודים וערבים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים בתקופת השתתפותם, וההבדל בין מועד למועד היה מובהק וחיובי יותר ככל שמשך ההשתתפות של הנבדקים הלך וגדל.
2. השינוי החיובי שהתרחש בשלושת המדדים בקרב נבדקים יהודים וערבים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים התרחש בעיקר בשנה הראשונה להשתתפות, וגודל האפקט בשנה הראשונה בין מבחן בתר ומבחן קדם היה גדול מגודל האפקט בשנה השנייה בין מבחן הבתר הדחוי ומבחן הבתר. בשנה השנייה היה השינוי מתון יותר, ובעיקר שמר על עצמו.
3. בקרב נבדקים יהודים וערבים שהשתתפו במועדוני כדורגל חד-לאומיים התרחשו שינויים – חיוביים או שליליים (מובהקים) – אך למרות זאת בלט חוסר העקיבות בממצאים. אפשר להניח אפוא, שאין שינוי בתפיסותיהם של משתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים.
4. משתתפים ערבים, הן במועדוני כדורגל דו-לאומיים והן בחד-לאומיים, היו חיוביים בתפיסותיהם כלפי היהודים יותר משהיו היהודים כלפי הערבים.

לפיכך שתי ההשערות העוסקות בהבדלים בין נבדקים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים וחד-לאומיים כפונקצייה של משך ההשתתפות, אוששו. נמצא כי תפיסותיהם של נבדקים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים כלפי הצד השני היו חיוביות יותר כפונקצייה של משך ההשתתפות במועדון. כן נמצא כי תפיסותיהם של נבדקים חדשים המשתתפים במועדוני כדורגל חד-לאומיים נשאו ללא שינוי כפונקצייה של משך ההשתתפות במועדון.

דיון

מחקר זה, שבחן את התפיסות של נבדקים כלפי הצד השני לאורך זמן, עסק בשינויים אפשריים החלים בתפיסותיהם של ילדים ונערים יהודים וערבים בישראל כפונקצייה של משך השתתפותם במועדוני כדורגל דו-לאומיים וחד-לאומיים. זהו המחקר הראשון מסוגו בתחום הספורט בכלל ובכדורגל בפרט. ייחודו טמון בחקירת השפעתה של ההשתתפות במועדוני כדורגל דו-לאומיים לאורך זמן באמצעות מערך מסוג Cross Sectional, שאפשר השוואה משך שנה וחדשיים.

במדידה שנערכה בחודשים הראשונים בקרב נבדקים יהודים וערבים נמצאו הבדלים בתפיסות השליליות בין נבדקים במועדוני כדורגל דו-לאומיים כלפי הצד השני לבין תפיסותיהם השליליות של נבדקים במועדוני כדורגל חד-לאומיים. מחקרים רבים שעסקו בחינוך לשלום לימדו כי לבני נוער יהודים וערבים תפיסות שליליות הדדיות בטרם השתתפותם בתכנית חינוך לשלום (למשל: בר נתן, 2005; סמוחה, 2004; רוזן, 2006), ולכן סביר להניח שתפיסותיהם של נבדקים יהודים וערבים, שהשתתפו במועדוני כדורגל דו-לאומיים וחד-לאומיים, היו דומות לפני ההשתתפות. לא הבדלי התפיסות הביאו אפוא בני נוער אחדים לבחור להשתתף במועדוני כדורגל דו-לאומיים, אלא היו אלה שלושת חודשי ההשתתפות במועדונים הדו-לאומיים אשר הספיקו, ככל הנראה, לצמצם את תפיסותיהם השליליות של המשתתפים.

כמשוער, נמצא שיפור משמעותי בתפיסות השונות כלפי הצד השני בקרב נבדקים חדשים, יהודים וערבים, שהשתתפו במועדוני כדורגל דו-לאומיים כפונקצייה של משך ההשתתפות. השינוי העיקרי התרחש בשנה הראשונה של המגע במועדוני כדורגל דו-לאומיים, ואילו בשנה השנייה השינוי התמתן ושמר על עצמו. במחקרו של זעבי (2007), שעקב אחרי שינויים בתפיסות כלפי הצד השני של משתתפים ותיקים שהשתתפו במועדוני כדורגל דו-לאומיים נמצא, כי מן השנה השנייה ואילך השינוי החיובי נשמר ביציבות ללא הבדלים מובהקים בין מועד למועד.

לעומת זאת בקרב נבדקים חדשים, יהודים וערבים, שהשתתפו במועדוני כדורגל חד-לאומיים לא נמצא שינוי שיטתי בתפיסות כלפי הצד השני כפונקצייה של משך ההשתתפות, אלא נמצאו עליות וירידות לא משמעותיות באופן לא שיטתי לצד היציבות בתפיסות השליליות כלפי הצד השני. זעבי (2007) מצא עוד כי הפער בהבדלים בין תפיסותיהם של נבדקים שהשתתפו במועדוני כדורגל דו-לאומיים לבין נבדקים שהשתתפו במועדוני כדורגל חד-לאומיים הולך וגדל כפונקצייה של משך ההשתתפות.

מחקרים שונים בתחום החינוך לשלום בדקו את השפעת ההשתתפות בתכניות החינוך לשלום על תפיסותיהם של נבדקים יהודים וערבים. המחקרים הראו שהמאפיין הבולט של מפגשים אלה הוא היותם קצרים וחד-פעמיים ללא המשך, ואף על פי שדווח על השפעות מובהקות של ההשתתפות על התפיסות כלפי הצד השני, הרי שתקופה קצרה אחרי סיום המפגשים החלה שחיקה בשינויים החיוביים בשל השפעת הסביבה (בר-נתן, 2005; מסלוב, 2003; ענבר, 1994; רוזן, 2006). לעומת זאת המפגשים (האימונים) בין בני נוער יהודים וערבים שהשתתפו במועדוני כדורגל דו-לאומיים הם אינטנסיביים ולאורך זמן, ולכן אין צורך בפעילות נוספת לשימור השינויים החיוביים בקרב הנבדקים, כפי שנמצא במחקרו של רוזן (2006). התפיסה המעוגנת בבסיס עבודה זו היא, שהשתתפות פעילה במועדוני כדורגל דו-לאומיים, שלא כמו ההשתתפות במועדונים חד-לאומיים, משפיעה באורח חיובי על תפיסות המשתתפים כלפי הצד השני, כיוון שהפעילות הקבוצתית עונה באופן מלא על התנאים הדרושים להצלחה על פי תאוריית המגע (Allport, 1954).

נבדקים יהודים וערבים שהשתתפו במועדוני כדורגל דו-לאומיים משתפים פעולה להשגת מטרה משותפת וחשובה בתנאים של שיתוף פעולה, שהוזכרו בתאוריית המגע כתנאים הכרחיים ליצירת שינויים ביחסים בין-קבוצתיים. ממצא דומה התקבל אצל טשו וגריפי (Chu & Griffery, 1985), שבדקו את מערכת היחסים בקבוצות אתלטיקה. מחקרים רבים שנערכו בתחום הלמידה השיתופית בבתי ספר הראו, שמטרה משותפת אינה יכולה להתקיים ללא התנאי של שיתוף פעולה, כקיים במועדוני כדורגל דו-לאומיים (למשל: הרץ-לזרוביץ ופוקס, 1987; Slavin, 1994). ברם במועדוני כדורגל חד-לאומיים התלות והאינטראקציה בין נבדקים יהודים וערבים הן תחרותיות ואינן תורמות לשינוי תפיסות חיובי בקרב משתתפי המועדונים. מעוז (Maoz, 2000) ניתחה מפגשים מובנים, שמטרתם לקדם את השלום בקרב חברי הרוב היהודי והמיעוט הפלסטיני בישראל, ומצאה כי מגע אפקטיבי בין הקבוצות לא נוצר דרך רכיב העבודה המשותפת, כפי שהתכוונו מתכנני הפרויקט, אלא דווקא דרך הרכיב הלא מכוון של הדין בקונפליקט. לכן מעוז רואה חשיבות רבה בהסכמתם של כל המשתתפים משני הצדדים על המטרה המשותפת. מכאן עולה כי לניצחון משותף חשיבות מכרעת במחקר הנוכחי בסיטואציה של שיתוף פעולה בין-קבוצתי במועדוני כדורגל דו-לאומיים, והצלחה קבוצתית שהיא המטרה העיקרית המוסכמת על המשתתפים איננה יכולה להתקיים בלי שיתוף פעולה בין כל מרכיבי הקבוצה, שבמקרה זה מגיעים מלאומים ומדתות שונים.

תנאי נוסף בתאוריית המגע, שמוביל לאפקט חיובי כלפי הצד השני ומתקיים במועדוני כדורגל דו-לאומיים, הוא תמיכה ממסדית. זעבי (2007) מצא כי המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים דיווחו על רמה גבוהה מאוד של מעורבות ותמיכת הורים, נוסף על תמיכת ההתאחדות לכדורגל בישראל, שמהווים יחד תמיכה ממסדית לקיום המגע. נמצא קשר חיובי חזק בין מעורבות ההורים ותמיכתם לבין ידידות וקרבה חברתית.

מן הממצאים האיכותניים במחקר של זעבי עלה כי לתנאי הסטטוס השווה כמה מאפיינים: מגרש ניטרלי לקיום האימונים; חולצות אחידות; הזדמנות שווה לשחק בהרכב הראשון ללא

הבדל בין יהודים וערבים והגורם הקובע הוא אך ורק היכולת המוכחת על המגרש; תשלום שנתי שווה, המשולם על ידי נבדקים משני הצדדים עבור ההשתתפות; הורים ממעמד מבוסס ומשכיל ונבדקים משני הצדדים, הנוטים יותר לזהות משותפת ופחות לזהות בולטת, השומרת על הבדלים לאומיים בין שתי הקבוצות. ממצא דומה נמצא אצל דובידיו ועמיתיו (Dovidio, Gaertner, & Kafati, 2000), שמצאו, כי מגע בין-קבוצתי קיבל תיווך חזק ביותר על ידי זהות קבוצתית משותפת בקרב תלמידים לבנים ושחורים בארצות הברית. פטיגרו (Pettigrew, 1998) הוסיף תנאי חשוב לתאוריית המגע: יחסי ידידות וקרבה חברתית בסיטואציית המגע. כפי שעלה מן הממצאים, ידידות וקרבה חברתית השתפרו כפונקצייה של משך ההשתתפות בקרב נבדקים יהודים וערבים שהשתתפו במועדוני כדורגל דו-לאומיים. מן הממצאים האיכותניים של זעבי עלה כי משתתפים יהודים וערבים נפגשים ארבע פעמים בשבוע בכל השנה, ואפילו בתקופת הפגרה (מאמצע יוני עד אמצע אוגוסט) התקיימה קייטנה בת שבועיים. לפיכך הפוטנציאל לידידות ולהיכרות במועדוני כדורגל דו-לאומיים הוא גדול ומאפשר למשתתפים משני הצדדים לשפר את יחסי הקרבה החברתית ההדדיים. תנאי זה אינו מתקיים במועדוני כדורגל חד-לאומיים מפאת מספרם המצומצם של המפגשים במשך השנה. שני מפגשים שנתיים בין כל קבוצה יהודית וערבית אינם מספיקים ליצור פוטנציאל להיכרות.

נורמות חברתיות תומכות באות גם הן לידי ביטוי במועדוני כדורגל דו-לאומיים. שורק (2006) טען, ששחקנים ערבים תופסים את הכדורגל כנתיב לאינטגרציה ולקידום מקצועי במדינת ישראל, קידום שאותו אינם יכולים להשיג בתחומים אחרים. כפי שעלה מן הממצאים האיכותניים, משתתפים ערבים וגם משתתפים יהודים מוכנים לשתף פעולה אלה עם אלה, על אף האיבה ששוררת ביניהם בתחילה, כיוון שהכדורגל נתפס כבמה להתקדמות מקצועית וכנתיב השתלבות, בעיקר בשביל משתתפים ערבים, שאין לו אח ורע בתחומים אחרים במדינת ישראל. תנאי תאוריית המגע: סטטוס שווה; מטרות משותפות; שיתוף פעולה בין-קבוצתי; תמיכה ממסדית; ידידות וקרבה חברתית; פעילות ממושכת ואינטנסיבית באו לידי ביטוי מלא במועדוני כדורגל דו-לאומיים ותרמו לשינוי תפיסות חיובי בקרב הנבדקים. היעדרם של תנאים אלו, או קיומם של תנאים הפוכים במועדוני כדורגל חד-לאומיים, גרמו לשימור תפיסות שליליות כלפי הצד השני בקרב המשתתפים. עוד נמצא כי נבדקים ערבים אחזו בתפיסות חיוביות כלפי יהודים יותר משנבדקים יהודים אחזו כלפי ערבים בכל מועדי המחקר. ממצאים דומים באופן חלקי התקבלו במחקרים העוסקים בחינוך לשלום (למשל: בר-נתן, 2005; מסלוב, 2003; רוזן, 2006).

לסיכום, ממצאי המחקר הראו כי ההשתתפות במועדוני כדורגל דו-לאומיים עונה על הדרישות למגע אפקטיבי על פי תאוריית המגע, ולכן להשתתפות זו השפעה מכרעת על תפיסותיהם ההדדיות של נבדקים יהודים וערבים. יתר על כן, נמצא שלמשך ההשתתפות חשיבות רבה בשיפור, אך בעיקר לשימור התפיסות למשך זמן, דבר שאיננו מתקיים במועדוני כדורגל חד-לאומיים או בתחומים אחרים של מגע בין יהודים וערבים במדינת ישראל. במילים אחרות, זירת הכדורגל מחדשת את תקוותנו לזירה שוויונית בין אזרחים

משני לאומים השרויים בקונפליקט עיקש ומתמשך, הודות לדחיקת הקונפליקט והאירועים הפוליטיים שמרחפים מסביב לקונכיית מגרש הכדורגל אל מחוצה לו. האם השינוי שהתחולל בקרב המשתתפים במועדוני כדורגל דו-לאומיים יפרוץ את חומת קונכיית הכדורגל? ובאופן ספציפי: כיצד תשפיע השתתפותם של בני נוער יהודים וערבים במועדוני כדורגל דו-לאומיים על שינוי תפיסת הצד השני אצל קרוביהם: הורים, אחים, אחיות, וחברים? לא נותר לנו אלא להמתין למחקרים חדשים שישפכו אור על נושא זה.

הערות

1. המאמר מושתת על עבודת מחקר: זעבי, ב. (2007). השפעת ההשתייכות למועדוני כדורגל דו-לאומיים על שינוי תפיסת "הצד השני" אצל בני נוער יהודים וערבים בישראל. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה.
2. נוסחה לחישוב גודל האפקט (Effect Size) המבטא הבדל והפרש בין הקבוצות הרלוונטיות. גודל האפקט הוא מדד מתוקנן, המראה בכמה סטיות תקן ממוצעי הקבוצות מרוחקים זה מזה, ורמות עצמת אפקט המקובלים הן אלה: קטן, בשביל $ES=0.2$; בינוני בשביל $ES=0.50$; גדול בשביל $ES=0.80$.

רשימת המקורות

- אלימלך, ש. (2002). אהבת הכדורגל. **איתנים**, 28, 28-30.
- בהלול, ז. (2003). פצצה מתקתקת בקונכיית הספורט. **פנים**, 25, 82-87.
- ביטון, י. (2002). **השוואת התפיסה של מושג השלום אצל בני נוער יהודיים-ישראלים ובני נוער פלסטיניים כפונקציה של נרטיב קולקטיבי והשתתפות בתוכנית חינוך לשלום**. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה.
- בן פורת, א. (2000). **בילאדי בילאדי**. תל אביב: בבל.
- בן פורת, א. (2003). **כדורגל ולאומיות**. תל אביב: רסלינג.
- בר-נתן, א. (2005). **האם ידירות בין-אישית זוכה להכללה במגע שבין קבוצות יריבות?** חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה.
- הרץ-לזרוביץ, ר., ופוקס, א. (1987). **למידה שיתופית בכיתה**. הוצאת אח: חיפה.
- והבי, ס., ושעיב, ס. (2006). **אלריאדה בין אלסקאפה ואלסיאסה**. אלהלאל.
- זעבי, ב. (2007). **השפעת ההשתייכות למועדוני כדורגל דו לאומיים על שינוי תפיסת "הצד השני" אצל בני נוער יהודים וערבים בישראל**. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה.
- לוסטיג, א. (2003). **לימוד של קונפליקט רחוק כדרך להבנתו של קונפליקט קרוב**. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה.
- מסלוב, ס. (2003). **שינויים בעמדות בני נוער יהודים וערבים בעקבות השתתפותם בתוכניות חינוך לשלום**. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, הפקולטה למדעי החברה, אוניברסיטת חיפה.
- סמוחה, ס. (2004). **מדד יחסי יהודים-ערבים בישראל**. אוניברסיטת חיפה: המרכז היהודי ערבי.
- ענבר, ש. (1994). **שינוי בתפיסה עצמית של ערכים בקרב בני-נוער יהודים וערבים בעקבות סדנת מפגש**. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, המחלקה לקומוניקציה ועיתונאות, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- קסל, ג., וקלושנדלר, פ. (2004). **ההמנון האמיתי: מוות לערבים**. **הארץ**, 6 בדצמבר.
- רוזן, י. (2006). **השפעת תוכניות החינוך לשלום על עמדות ואמונות מרכזיות ושוליות בהקשר לקונפליקט הישראלי-פלסטיני**. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה.

שורק, ת. (2006). **זהויות במשחק, כדורגל ערבי במדינה יהודית**. ירושלים: האוניברסיטה העברית, הוצאת מאגנס.

Allport, G. W. (1954). **The nature of prejudice**. Reading, MA: Addison-Wesley.

Allport, G. W. (1979). **The nature of prejudice**. Cambridge, MA: Perseus Books.

Amir, Y. (1976). The role of intergroup contact in change of prejudice and race relations. In P.A. Katz (Ed.), **Towards the elimination of racism** (pp. 245-280). New York: Pergamon.

Answorth, C. (1971). Sport as symbolic dialogue. In E. Dunning (Ed.), **The sociology of sport**. London: Frank Cass.

Brown, K. T., Brown, T. N., Jackson, J.S, Sellers, R. M., & Manuel, W.J. (2003). Teammates on and off the field? Contact with black teammates and the racial attitudes of white student athletes. **Journal of Applied Social Psychology, 33**, 1379-1403.

Carmeli, Y., & Bar, I. (1999). Team selection and chosen people in Israel: The case of Hapoel Taybeh. In G. Armstrong & R. Giulianotti (Eds.), **Football cultures and identities** (pp 164-175). Basingstoke: Macmillan.

Chu, D., & Griffey, D. (1985). The contact theory of racial integration: the case of sport. **Social Sport Journal, 2**, 323-333.

Cook, S. W. (1985). Experimenting on social issues: The case of school desegregation. **American Psychologist, 40**, 452-460.

Crosby, F., Bromley, S., & Saxe, L. (1980). Recent unobtrusive studies of black and white discrimination and prejudice: A literature review. **Psychological Bulletin, 87**, 546 -563.

Dovidio, J.F., Gaertner, S.L., & Kafati, G. (2000). Group identity and intergroup relations: The common ingroup identity model. In S.R. Theyw, E.J. Lawer, M.W. Macey, & H.A. Walker (Eds.), **Advances in group processes** (Vol. 17, pp.1-34). Stanford, CT: JAI Press.

Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., Kawakami, K., & Hodson, G. (2002). Why can't we just get along? Interpersonal biases and interracial distrust. **Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology, 8**, 88-102.

- Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (1986). The aversive form of racism. In J. F. Dovidio & S.L. Gaertner (Eds.), **Prejudice, discrimination, and racism**. Orlando, FL: Academic Press.
- Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (2000). **Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model**. Philadelphia, PA: The Psychology Press.
- Gaertner, S. L., Dovidio, J.F., Anastasio, P.A., Bachman, B. A., & Rust, M. C. (1993). The common ingroup identity model: Recategorization and the reduction of intergroup bias. In W. Stroebe & M. Hewstone (Eds.), **European Review of Social Psychology**, **4**, 1-26.
- Giulianotti, R. (1999). **Football**. Cambridge: Polity Press.
- Green, C. W., Adams, A.M., & Turner, C. W. (1988). Development and validation of the school interracial climate scale. **American Journal of Community Psychology**, **16**, 241-259.
- Griesbeck, J., Borkovic, V., & Axster, J. (2004). Streetfootball world. **International Council of Sport Science and Physical Education (ICSSPE)**, **2**.
- Hewstone, M. (2003). Intergroup contact: Panacea for prejudice? **The psychologist**, **16**, 352-355.
- Hewstone, M., & Brown, R. (1986). Contact is not enough: An intergroup perspective on the 'contact hypothesis'. In M. Hewstone & R. Brown (Eds.), **Contact and conflict in intergroup encounters**. Oxford, UK: Basil Blackwell.
- Hyers, L. L., & Swim, J.K. (1998). A comparison of experiences of dominant and minority group members during an intergroup encounter. **Group Processes and Intergroup Relation**, **1**, 143-163.
- Islam, R. M., & Hewstone, M. (1993). Dimension of contact as predictors of intergroup anxiety, perceived outgroup variability and outgroup attitudes: An integrative model. **Personality and Social Psychology Bulletin**, **19**, 700-710.
- Jackson, S.J., Keiper, S., Brown, T.K., Brown, T.N., & Manuel, W. (2002). Athletic identity, racial attitudes, and aggression in first-year Black and White intercollegiate athletes. In M. Gatz, M.A. Messner, & S.J. Ball-Rokeach (Eds.), **Paradoxes of youth and sport**. Albany: State University of New York.
- Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2000). Field testing integrative negotiations. **Peace and Conflict**, **9**, 39-68.

- Kawakami, K., Dovidio, J. F., Moll, J., Hermsen, S., & Russin, A. (2000). Just say no (to stereotyping): Effects of training in the negation of stereotypic associations on stereotype activation. **Journal of Personality and Social Psychology**, **78**, 871-888.
- Lanzetta, J. T. (1955). Group behavior under stress. **Human Relations**, **8**, 29-53.
- Lever, J.(1983). **Soccer madness**. Chicago :University of Chicago Press.
- Lott, A. J., & Lott, B. E. (1965). Group cohesiveness as interpersonal attraction: A review of relationships with antecedent and consequent variables. **Psychological Bulletin**, **64**, 259-309.
- MacClancy, J.(1996a). Nationalism at play: The Basques of Vizcaya and atheletic club de Bilbao. In J. MacClancy (Ed.), **Sport, identity and ethnicity**. Oxford, England: Berg.
- MacClancy, J. (1996b). **Sport, identity and ethnicity**. Oxford, England: Berg.
- Maoz, I. (2000). Multiple conflicts and competing agendas: A framework for conceptualizing structured encounters between groups in conflict-The case of a coexistence project of Jews and Palestinians in Israel. **Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology**, **6**, 135-156.
- Moody, J. (2001). Race, school integration, and friendship segregation in America. **American Journal of Sociology**, **107**, 679-716.
- Pettigrew, T.F. (1998). Intergroup contact theory. **Annual Review of Psychology**, **49**, 65-85.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2000). Does intergroup contact reduce prejudice? Recent meta-analytic findings. In S. Oskamp (Ed.), **Reducing prejudice and discrimination** (pp. 93-114). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Sherif, M., Harvey, O.J., White, B. J., Hood, W.R., & Sherif, C.W. (1961). **Intergroup cooperation and competition: The Robbers Cave experiment**. Norman, OK: University Book Exchange.
- Slavin, R. (1994). **Cooperative learning: theory, research and practice**. Boston: Allen and Bacon.
- Slavin, R. E., & Madden, N.A. (1979). School practices that improve race relations. **Journal of Social Issues**, **16**, 169-180.

- Sorek, T. (2003). Arab football in Israel as an integrative enclave. **Ethnic and Racial Studies**, **26**, 422-450.
- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (1985). Intergroup anxiety. **Journal of Social Issues**, **41**, 157-176.
- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In S. Oskamp (Ed.), **Reducing prejudice and discrimination** (pp. 23-46). Hillsdale, NJ: publisher.
- Stephan, W.G., & Stephan, C.W.(2001). **Improving intergroup relations**. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Tuastad, D. (1997). The political role of football for Palestinian in Jordan. In G. Armstrong & R. Giulianotti (Eds.), **Entering the field: new perspective on world football**. Oxford: Berg.
- Van Oudenhoven, J. P., Prinks K.S., & Buunk, B. (1998). Attitudes of minority and majority members towards adaptation of immigrants. **European Journal of Social Psychology**, **28**, 995-1013.
- Voci, A., & Hewstone, M. (2003). Intergroup Contact and Prejudice Towards Immigrants in Italy: The Mediation Role of Anxiety and the Moderational Role of Group Salience. **Group Processes and Intergroup Relations**, **6**, 37-54.
- Wilder, D. A. (1993). Freezing intergroup evaluations: Anxiety fosters resistance counterstereotypic information. In M. A. Hogg & D. Abrams (Eds.), **Group motivation: Social psychological perspectives** (pp.68-86). New York: Harvester-Wheatsheaf.
- Wildshut, T., Pinter, B., Vevea, J.L., Insko, C.A., & Schopler, J. (2003). Beyond the group mind: A quantitative review of the interindividual-intergroup discontinuity effect. **Psychological Bulletin**, **129**, 698-722.
- Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Vlope, T., & Ropp, S. A. (1997). The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. **Journal of Personality and Social Psychology**, **73**, 73-90.